

ANDRZEJ MĘŻYŃSKI

„150 LAT BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ”
WYSTAWA W GMACHU MUZEUM NARODOWEGO W POZNANIU
(11 X — 12 XI 1978)

Wystawa najdawniejszych rękopisów, starych druków, grafiki, kartografii i obiektów muzealnych Biblioteki Kórnickiej stanowiła jeden z zasadniczych akcentów w uroczystościach związanych z obchodami stu-pięćdziesięciolecia Biblioteki. Realizację tej ekspozycji, po raz pierwszy na taką skalę ukazującej publicznie kórnickie zbiory, umożliwiła Dy-rekcja Muzeum Narodowego w Poznaniu, która udostępniła swoje repre-zentacyjne sale o łącznej powierzchni 657 m² w gmachu głównym Mu-zeum. Otwarcia wystawy dokonano w dniu 11 X 1978 r., zamknięto ją zaś 12 grudnia. Zwiedziło ją łącznie 7311 widzów, co daje przeciętną frekwencję dzienną 261 osób.

Wystawa była dziełem zbiorowym zespołu pracowników Biblioteki. Komisarzem wystawy i autorem ramowego scenariusza był dr Andrzej Mężyński, konsultantem naukowym — doc. dr Helena Chlopocka. Pełną dokumentację wystawy stanowi jej katalog (w maszynopisie) autorstwa B. Dolczewskiej, I. Horbowy i A. Mężyńskiego oraz komplet zdjęć wszy-stkich gablot (część w kolorze).

W zamierzeniach autorów wystawy miała ona spełnić dwa zasadnicze cele: przedstawić historię Biblioteki od jej powstania do dnia dzisiej-szego oraz zaprezentować najwartościowsze kórnickie zbiory. Założenia takie określiły ogólny układ ekspozycji. W obszernym holu na parterze przedstawiono rozwój Biblioteki, kształtowanie się jej zbiorów, wzrost dynamiki udostępniania, osiągnięcia organizacyjne i wydawnicze. W dwóch pozostałych salach wyeksponowano najciekawsze kolekcje i pojedyncze egzemplarze ze zbiorów specjalnych Biblioteki pogrupowane w taki spo-sób, aby mogły służyć jednocześnie za przykład możliwości, jakie stwa-rza Biblioteka i jej zbiory dla badań naukowych historyków, literaturo-znawców, księgoznawców.

W skróconym opisie wystawy, jaki podajemy niżej, zachowujemy za-równo zasadniczy podział na dwie części: historia Biblioteki i kolekcje kórnickie, jak i — w ich ramach — na grupy tematyczne. Każda z ta-kich grup — sekwencji, dotycząca bądź to biografii założycieli Bibliote-ki, bądź też wybranych według przyjętych kryteriów rzeczowych partii zbiorów, poprzedzona była na ekspozycji tekstem objaśniającym. Opisy

samych eksponatów składają się z elementów skróconego opisu katalogowego, uzupełnionego komentarzem, charakteryzującym znaczenie poszczególnych dokumentów, książek czy obiektów muzealnych.

HISTORIA BIBLIOTEKI

Ekspozycja w holu (452 m²) przedstawiała w ujęciu chronologicznym kolejne etapy rozwoju Biblioteki, począwszy od antenatów twórcy Biblioteki Tytusa Działyńskiego na roku 1978 kończąc. Rozwój ten ukazało przede wszystkim poprzez pełną dokumentację życia i działalności jej twórców i właścicieli: Tytusa Działyńskiego, jego syna Jana oraz Władysława Zamoyskiego. Kładąc nacisk na te elementy ich biografii, które były związane z tworzeniem i organizacją Biblioteki, starano się o ukazanie kontekstu historycznego, społecznego i kulturowego epok, w jakich działali. Obok pamiątek i materiałów dotyczących ich kolekcjonerstwa, przykładów zgromadzonych przez nich cenniejszych zabytków piśmiennictwa czy obiektów muzealnych pokazano również dokumenty dotyczące ich życia prywatnego, publicznego, wreszcie przedmioty użytku osobistego. Dominującym akcentem tej części ekspozycji były ustawione na osi holu i wyeksponowane plastycznie portrety Tytusa i Jana Działyńskich oraz Władysława Zamoyskiego. Na ścianach zawieszono obrazy: portrety królów Polski, wodzów i dygnitarzy. Na jednej ze ścian umieszczono widoki i plany zamku w Kórniku przed przebudową w XIX wieku autorstwa H. Marconiego, A. Corazziego i C. F. Schinkla. Na tej samej ścianie zawieszono tablicę genealogiczną „Ważniejsi antenaci Tytusa i Jana Działyńskich” wprowadzającą do tematu „Antenaci Tytusa Działyńskiego”.

Plansze, ustawione przy wejściu informowały dodatkowo o historii Biblioteki, podając ważniejsze fakty i daty dotyczące jej rozwoju.

I. ANTENACI TYTUSA DZIAŁYŃSKIEGO

(oprac. S. Potocki)

Twórca Biblioteki Kórnickiej pochodził z rodu, którego przedstawiciele wprawdzie nie odegrali pierwszoplanowej roli w dawnej Polsce, niemniej wielu z nich zasłużyło się dla Rzeczypospolitej na polu wojennym, stając w obronie zagrożonych granic i politycznym, pełniąc ważniejsze funkcje głównie na terenie dawnych Prus Królewskich (Pomorza Gdańskiego) i Wielkopolski; przyczynili się oni także do rozwoju kultury kraju.

Gabloty: 1 — Stefan Czarniecki. 2 — Przodkowie Tytusa Działyńskiego od XVI do I poł. XVIII w. 3 — Augustyn Działyński. 4 — Ignacy Działyński. 5 — Ksawery Działyński.

W tej części ekspozycji oparto się przede wszystkim na dokumentach rękopiśmiennych (16), uzupełnionych podobiznami antenatów, ich pieczęciami, orderami i pamiątkami o charakterze osobistym, fotografiami i planami (20).

Gablota zawierająca materiały po Stefanie Czarnieckim (1599 - 1665) przypominała, że był on jednym z przodków Tytusa Działyńskiego, mianowicie dziadkiem Magdaleny z Leszczyńskich, żony Pawła Działyńskiego (zm. 1694). Wśród eksponowanych dokumentów była: nominacja Stefana Czarnieckiego przez króla Jana Kazimierza na regimentarza nad wojskami polskimi i cudzoziemskimi na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej. 8.III.1664 r. (rkps 1941 k. 23). Znaną postacią wśród antenatów był Paweł Działyński (zm. 1609), dworzanin i sekretarz króla Zygmunta III. Pamiątką po jego podróży dyplomatycznej do Stanów Holenderskich i Anglii z 1597 r. jest: Diariusz poselstwa Pawła Działyńskiego... (rkps 1541).

Ważnym dokumentem dla losów Kórnicka była: transakcja kupna dóbr kórnickich przez Zygmunta Działyńskiego, wojewodę brzesko-kujawskiego, od Andrzeja Grudzińskiego 27 czerwca 1676 r., odpis oblaty z ksiąg grodzkich nakielskich (rkps 2701). Podstawą niewielkiego księgozbioru rodzinnego, jaki odziedziczył Tytus Działyński, były książki otrzymane w spadku po Augustynie Działyńskim wojewodzie kaliskim: Inwentarz ksiąg... wojewody kaliskiego pozostałych, tak polskich jak łacińskich, francuskich i manuskryptów... (rkps 7235).

Pośród odziedziczonych po antenatach pamiątek były m.in.: miniatura Stefana Czarnieckiego, kopia według Wincentego Lesseura (1745 - 1813), olej na drzewie, tłok pieczętny województwa poznańskiego, przypuszczalnie po Aleksandrze Radomickim, wojewodzie poznańskim, pieczęć mosiężna, rączka drewniana toczona, tłok pieczętny X regimentu pieszego wojsk koronnych Ignacego Działyńskiego ok. 1789 r. Order św. Stanisława z gwiazdą nadany Ksaweremu Działyńskiemu w 1783 r., gwiazda orderowa, tabakierka Ignacego Działyńskiego w kształcie kota.

II. TYTUS DZIAŁYŃSKI (1796 - 1861)

(oprac. S. Potocki)

Tytus Działyński był twórcą Biblioteki Kórnickiej. Gromadzenie księgozbioru i zabytków polskich rozpoczął około 1817 r. Po objęciu w 1826 r. Kórnicka umieścił swoje zbiory w zamku kórnickim. Zgromadzone księgi udostępniał badaczom, zaś najcenniejsze źródła do dziejów Polski i zabytki piśmiennictwa polskiego upowszechniał wydając drukiem. Szczególnie intensywną działalność wydawniczą prowadził w latach 1850 - 1861.

Zajmując się księgozbiorem i pracami wydawniczymi Działyński nie pozostawał obojętny na aktualne sprawy polskiego życia politycznego i społecznego. Wziął udział w powstaniu listopadowym, co okupił kilkuletnim wygnaniem poza granicami Wielkopolski, brał czynny udział w sejmach prowincjonalnych Wielkiego Księstwa Poznańskiego i sejmie pruskim w Berlinie; włączył się w nurt pracy organicznej.

Gabloty: 1 — Młodość Tytusa Działyńskiego. 2 — Studia T. Działyńskiego w Pradze. 3 — Młodzieńcze zabawy i prace. 4 — Małżeństwo z Celestyną Zamoyską. 5 — Udział T. Działyńskiego w powstaniu listopadowym. 6 — Nabytki biblioteczne. 7-9 — Wydawnictwa T. Działyńskiego. 10 — Mecenat T. Działyńskiego. 11-12 — Działalność polityczna T. Działyńskiego. 13 — Udział T. Działyńskiego w organizowaniu Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. 14 — Bibliotekarze T. Działyńskiego. 15 — Pisma różne T. Działyńskiego. 16 — Śmierć T. Działyńskiego. 17 — Klaudyna z Działyńskich Potocka (1801-1836).

W sekwencji poświęconej T. Działyńskiemu pokazano 41 rękopisów, 23 druki zwarte, ulotne i wycinki prasowe, 6 planów, rycin i fotografii, 11 pamiątek rodzinnych.

Pomiędzy dokumentami dotyczącymi wykształcenia, sytuacji majątkowej i rodzinnej Tytusa znalazły się m.in.: świadectwo egzaminu złożonego przez T. Działyńskiego na uniwersytecie w Pradze w 1814 r. (rkps 7290); przybory kreślarskie używane przez T. Działyńskiego podczas studiów w Pradze. Istotne znaczenie dla sytuacji rodzinnej i majątkowej Tytusa miało małżeństwo z Celestyną z Zamoyskich: akt ślubu zawartego w Puławach 18 listopada 1825 r., odpis (rkps 7285); intercyza ślubna między Tytusem i Celestyną z Zamoyskich w Puławach 18 listopada 1825 r. (rkps 7285); bransoleta Celestyny Działyńskiej darowana jej przez Klaudynę Potocką.

Kartę powstańczą T. Działyńskiego — udział w powstaniu listopadowym — ukazuje gablota 5. Pokazano w niej m.in.: list Tytusa Działyńskiego do dyktatora gen. Józefa Chłopickiego z prośbą o zatwierdzenie utworzonej formacji jazdy. 26 XII 1830 r. (rkps 1553 k. 24); miniaturę T. Działyńskiego z okresu powstania; Złoty Krzyż Virtuti Militarii przyznany Tytusowi w 1831 r.

Organizacji Biblioteki, nabytkom i akcji wydawniczej poświęcone zostały gabloty 6-9. Pokazano w nich najcenniejsze rękopisy nabyte przez Tytusa, do których zalicza się reguła zakonu św. Benedykta z IX wieku, napisana przez francuskiego opata Szmaragda — jeden z najstarszych rękopisów kodeksowych przechowywanych w Polsce (rkps 124); *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum* — akta sporów polsko-krzyżackich z XIV wieku; protokół procesu warszawskiego z 1339 r. (rkps 155), oraz zbiór własnoręcznych pism Napoleona I, zawierający m.in. fragment autobiograficznej powieści cesarza *Clison et Eugénie*. Autograf ten kupił T. Działyński w Paryżu w 1822 r.

Wydawnictwa T. Działyńskiego reprezentowane były przez następujące pozycje: Jan Kiliński: *Pamiętniki*. Brzeg 1829. *Pamiętniki* te, pierwsza publikacja Biblioteki wydana anonimowo przez T. Działyńskiego, były owocem jego kontaktów z ruchem spiskowym w przededniu powstania listopadowego; *Zabytek dawnej mowy polskiej*. Poznań 1857. Pierwsze wydanie litografowane *Kazań gnieźnieńskich*; *Zbiór praw litewskich*. Poznań 1841. Druk wydany przez T. Działyńskiego z rycinami pieczęci wykonanymi przez K. W. Kielisińskiego.

Udział T. Działyńskiego w życiu politycznym, naukowym i społecznym Wielkiego Księstwa Poznańskiego ukazany został poprzez druki ulotne jego autorstwa, wycinki prasowe z tekstami przemówień i opisami działalności publicznej, a także bruliony i czystopisy jego własnych pism. Szczególną aktywność wykazywał Tytus w pismach do władz pruskich w sprawach dotyczących rozwoju nauki. Należy tu projekt petycji o założenie uniwersytetu w Poznaniu wniesionej podczas obrad VII Sejmu Prowincjonalnego w Poznaniu, 1845 r., odpis (rkps 1588/II k. 403-4); sprawozdanie z interwencji w pruskim ministerstwie spraw duchowych i oświecenia w Berlinie przeciw zarządzeniu władz szkolnych zabraniającemu nauczycielom gimnazjum należenia do Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu (rkps 7389 k. 89).

Odrębną gablotę (17) poświęcono siostrze Tytusa — Klaudynie z Działyńskich Potockiej (1801 - 1836). Znalazły się w niej pamiątki osobiste: Bransoleta ofiarowana przez rodaków w Dreźnie w l. 1830 - 1836; Krzyż ofiarowany w 1833 r. przez męża Bernarda Potockiego, upamiętniający bitwę pod Olszynką Grochowska. Pokazano również utwory literackie poświęcone K. Potockiej, m.in.: A. E. Odyniec: *Na śmierć Klaudii Potockiej*. [W:] *Poezje*. T. 1. Warszawa 1874.

III. JAN DZIAŁYŃSKI (1829 - 1880)

(oprac. A. Mężyński)

Jan Działyński był jedynym synem Tytusa i ostatnim z rodu Działyńskich. Odziedziczone dobra kórnickie wraz z zamkiem i biblioteką przekazał testamentem swojemu siostrzeńcowi Władysławowi Zamoyskiemu. Wychowany w duchu patriotycznym wziął udział w walkach zbrojnych — w powstaniu 1848 i 1863 r., szczególną rolę odegrał jednak jako mecenas sztuki i kultury. Powiększył znacznie zbiory Biblioteki, zakupił m. in. spuściznę po wybitnym matematyku i filozofie Józefie Hoene-Wrońskim (1776 - 1853), zbiór emigracyjnych czasopism i druków ulotnych oraz cenne kolekcje grafiki i rysunków. Rozwinął akcję wydawniczą, na którą poświęcił 111 000 talarów pruskich. Był organizatorem i członkiem wielu towarzystw naukowych. Jako zwolennik pracy organicznej specjalną wagę przykładął do rozwoju gospodarczego kraju, bazującego na wzroście powszechnej oświaty i postępie nauk ścisłych.

Gabloty: 1 — Narodziny Jana Działyńskiego. 2 — Lata szkolne w Gimnazjum Marii Magdaleny. 3 — Służba wojskowa 1849 - 1850. 4 — J. Działyński właścicielem Gołuchowa. 5 — Małżeństwo z Izabelą Czartoryską w lutym 1857 r. 6 — J. Działyński posłem do sejmu pruskiego. 7 — Udział J. Działyńskiego w powstaniu styczniowym. 8 — Biblioteka za czasów J. Działyńskiego. 9 — Nabytki kolekcjonerskie — druki i czasopisma. 10 — Nabytki kolekcjonerskie — kolekcja Józefa Marii Hoene-Wrońskiego. 11 — Nabytki kolekcjonerskie — grafika. 12 — Wydawnictwa J. Działyńskiego. Przedruki homograficzne. 13 — Wydawnictwa naukowe i tłumaczenia literackie. 14 — Stowarzyszenie Pomocy Naukowej w Paryżu. 15 — Towarzystwo Nauk Ścisłych w Paryżu. 16 - 17 — Pamiątki pośmiertne.

W sekwencji poświęconej J. Działyńskiemu pokazano: 30 rękopisów, 31 druków zwartych, czasopism i wycinków prasowych; 13 grafik i rysunków; 12 pamiątek rodzinnych, 5 fotografii. W pierwszych gablotach tej sekwencji pokazano dokumenty dotyczące narodzin, nauki w szkole i środowiska, w którym wychowywał się T. Działyński. Z okresu służby wojskowej pochodzą: zapiski w dzienniczku J. Działyńskiego w 1850 r., w których pojawiają się plany życiowe i idee mające ukształtować w przyszłości jego działalność (rkps 7305). Pierwszymi krokami J. Działyńskiego jako przyszłego mecenasa nauki i kultury były starania wokół rekonstrukcji zamku w Gołuchowie. Planów tych dotyczy: projekt przebudowy zamku gołuchowskiego architekta J. K. Janowskiego z 1873 r., wykonany na zlecenie Jana Działyńskiego. W zamku gołuchowskim znalazły później pomieszczenie słynne wazy antyczne. Pokazano rysunki tych waz, nadsyłane Działyńskiemu przez włoskich pośredników: waza z dekoracją figuralną; fragment dekoracji figuralnej wazy, rys. piórkiem. Małżeństwu Jana z Izabelą Czartoryską poświęcona jest gablota 5. Znalazły się w niej m.in.: intercyza zastrzegająca odrębność majątkową małżonków (rkps 1633); obrączka ślubna Jana Działyńskiego ok. 1857 r.; miniatura Izabeli Działyńskiej, mal. Teofil Kwiatkowski Paryż 1856.

Decydujące znaczenie na kolejne życie J. Działyńskiego miał udział w powstaniu styczniowym. Na wystawie pokazano m.in.: nominację Jana Działyńskiego na głównego organizatora sił zbrojnych w zaborze pruskim (rkps 7414 k. 5); projekt J. Działyńskiego odezwy do społeczeństwa, podający środki dla podtrzymywania upadającego powstania (rkps 7426 k. 62); jeden z karabinów firmy paryskiej J. Hensler et Depois, który sprowadził Działyński dla powstańców (MK 2324). Najobszerniejsze partie sekwencji Jana Działyńskiego poświęcone były jego działalności bibliotecznej, kolekcjonerskiej i wydawniczej: wskazówki J. Działyńskiego dotyczące powiększenia zbiorów i zadań bibliotecznych udzielane Z. Celi-chowskiemu, pracującemu w Kórniku w latach 1869-1923 (rkps 7453 k. 25); rękopis pracy J. Hoene-Wrońskiego z dziedziny teorii i techniki maszyn parowych (rkps 2336); model wózka o specjalnej konstrukcji osi, zaprojektowany przez J. M. Hoene-Wrońskiego (MK 4125); Jan Piotr Norblin: *Wieszanie zdrajców przed ratuszem na Starym Rynku w Warszawie 9 maja 1794 r.*, rys. tuszem.

Nakładem J. Działyńskiego ukazały się wydawnictwa źródłowe, przedruki homograficzne, tłumaczenia klasyków: *Codex diplomaticus Maioris Poloniae*... T. 1. 1877. Wyd. I. Zakrzewski; *Psalterz puławski*. Paryż 1880; Cicero: *Dzieła. Listy*. T. 1. Przełożył E. Rykaczewski. Poznań 1873.

Staraniem J. Działyńskiego powstały w Paryżu Stowarzyszenie Pomocy Naukowej i Towarzystwo Nauk Ścisłych. O aktywności tych organizacji świadczyły ich publikacje, akcje odczytowe i kulturalne: „Pamiętnik Towarzystwa Nauk Ścisłych w Paryżu”. T. 1. Paryż 1871; W. Za-

jączkowski: *Wykład nauki o równaniach różniczkowych*. Paryż 1877;
C. K. Norwid: *Rzecz o wolności słowa wygłoszona... na jednym z od-
czytów publicznych, urządzonych przez Komitet Stowarzyszenia Pomocy
Naukowej w Paryżu*. Paryż 1869.

Część wystawy poświęconej J. Działyńskiemu zamykają pamiątki po-
śmiertne, m.in. odlew brązowy pośmiertny rąk Jana Działyńskiego; fra-
gment tarczy herbowej rozbitej na grobie Jana Działyńskiego, 1880.

IV. WŁADYSŁAW ZAMOYSKI (1853 - 1924)

(oprac. S. Potocki)

Po bezpotomnej śmierci wuja Jana Działyńskiego Władysław Za-
moyski objął po nim dobra kórnickie. Tutaj, w okresie intensywnej ger-
manizacji, działał na rzecz utrzymania i poszerzenia polskiej własności
ziemskiej.

Zamoyski nie posiadał obywatelstwa pruskiego, dlatego w 1885 r. na
mocy ustaw Bismarckowskich został wraz z matką i siostrą wydalony
z Wielkopolski. Zamieszkał w Zakopanem, gdzie prowadził przez kilka-
naście lat kosztowny proces o granice w rejonie Morskiego Oka, przy-
czynił się też do zbudowania linii kolejowej z Chabówki do Zakopanego.

Głównym polem działania W. Zamoyskiego były sprawy ekonomiczne
i społeczne kraju; przesadnie oszczędny w wydatkach osobistych, hojnie
wspierał wszelkie instytucje polskie. Przed śmiercią cały swój majątek
przekazał narodowi tworząc Fundację „Zakłady Kórnickie”.

W latach 1879 - 1881 wraz z delegacją francuską przebywał na wy-
stawie światowej w Sydney w Australii. Owocem tej podróży były bo-
gate zbiory etnograficzne, zebrane na tym kontynencie oraz na wyspach
Oceanii.

Gabloty: 1 — Dzieciństwo Władysława Zamoyskiego. 2 — Podróż W. Zamoys-
kiego do Australii i Oceanii jako członka delegacji francuskiej na wystawę świa-
tową w Sydney w latach 1879 - 1881. 3 — Działalność społeczna W. Zamoyskiego.
4 — Władysław Zamoyski właścicielem dóbr zakopiańskich. 5 — Wydawnictwa
Biblioteki Kórnickiej z okresu W. Zamoyskiego. 6 — Utworzenie Fundacji „Za-
kłady Kórnickie”. Śmierć W. Zamoyskiego.

W sekwencji poświęconej W. Zamoyskiemu pokazano: 9 rękopisów,
14 druków zwartych, czasopism, wycinków prasowych, 11 fotografii, 5
wariów, 1 mapę.

Dziennik W. Zamoyskiego z podróży do Australii i Oceanii (rkps
7704) eksponowany na wystawie opowiada o szczegółach tej egzotycz-
nej wyprawy. Pokazano również fragmenty przywiezionych przez W. Za-
moyskiego zbiorów. Jedna z gablot (4) poświęcona jest sporowi o Morskie
Oko. Znajdują się w niej m. in.: list Henryka Sienkiewicza do W. Za-
moyskiego z gratulacjami z powodu pomyślnego wyroku międzynaro-
dowego sądu rozjemczego w Grazu. 17 IX 1902 (rkps 7709 k. 164 - 165);

mapa terenów spornych nad Morskim Okiem (rkps 7708); Władysław Zamoyski w Tatrach (fotografia) ok. 1900 r.

Decyzja przekazania majątku kórnickiego na własność narodu znalazła wyraz w testamencie z 13 września 1924 r. (rkps 8565, odpis).

V. BIBLIOTEKA FUNDACJI „ZAKŁADY KÓRNICKE”

1925 - 1939, 1945 - 1953

(oprac. A. Meżyński)

Po utworzeniu Fundacji Biblioteka zyskała dla swej działalności podstawy finansowe i prawne. Kierownictwo objęli kolejno Władysław Pociecha i Józef Grycz, którzy nakreślili szeroki program rozwoju Biblioteki zmierzający do przekształcenia jej w nowoczesny warsztat naukowy. Tylko część tych zamierzeń udało się zrealizować. Na przeszkodzie stały trudności finansowe, wynikające z ogólnopolskiego kryzysu gospodarczego oraz z nieumiejętnej gospodarki majątkami Fundacji. Zdarzały się również nieporozumienia z władzami administracyjnymi Fundacji. Pomimo trudności podjęte w tym czasie przez Bibliotekę prace postawiły ją w rzędzie ważniejszych placówek humanistycznych w Polsce, co było zasługą jej wieloletniego kierownika Stanisława Bodniaka.

Naczelną władzą Fundacji było Kuratorium, a jego prezesem w latach 1925 - 1939 Maurycy Zamoyski — delegat Związku Zamoyskich. W skład Kuratorium weszli m.in.: biskup Stanisław Adamski, Kazimierz Bartel, kardynał Adam Sapieha, Władysław Szafer. W latach 1945 - 1953 prezesami byli kolejno Zygmunt Lisowski (1945 - 1949) i Kazimierz Ajdukiewicz (1949 - 1953), zaś członkami Kuratorium m.in. Aleksander Birkenmajer, kardynał Adam Sapieha, Władysław Sokorski.

Fundacja miała również swoich patronów. W latach 1925 - 1939 byli nimi Ignacy Mościcki i kardynał August Hlond.

Druga wojna światowa przerwała działalność Biblioteki. Dużym zniszczeniom uległ budynek zamkowy i zbiory muzealne. Książki ucierpiały przede wszystkim z braku konserwacji. Dzięki ofiarnej postawie pracowników Biblioteka wznowiła działalność tuż po zakończeniu wojny. Zlikwidowano doraźne skutki zniszczeń wojennych, utwierdzono osuwające się fragmenty zamkowe, poddano zabiegom konserwatorskim szczególnie zagrożone części zbiorów.

Gabloty: 1 — Utworzenie Fundacji „Zakłady Kórnickie”. 2 — Władze Fundacji i administracja. 3 — Władysław Pociecha. 4 — Józef Grycz i Stanisław Bodniak. 5 — Wojna i zniszczenia wojenne.

W sekwencji poświęconej Bibliotece fundacyjnej pokazano: 4 rękopisy, 12 druków zwartych, czasopism, wycinków prasowych, 7 fotografii, 1 plan.

Dwie gabloty poświęcono dyrektorom Biblioteki, prof. W. Pociesze, drowi J. Gryczowi, prof. S. Bodniakowi, eksponując przede wszystkim te ich prace, które dotyczyły Biblioteki Kórnickiej.

Na wystawie pokazano również nieliczne, lecz cenne wydawnictwa Biblioteki Kórnickiej z okresu Fundacji: K. Piekarski: *Katalog Biblioteki Kórnickiej*. T. 1. *Polonica XVI-go wieku*. Kórnik 1929; *Acta Tomiciana*. T. XIV. Poznań 1952; *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*. T. III. Warszawa 1935; S. Kieniewicz: *Ignacy Działyński 1754 - 1797*. Kórnik 1930.

W okresie okupacji hitlerowskiej majątek Fundacji i Bibliotekę wcielono do utworzonej przez Niemców fundacji. Dekret ten podpisał Herman Göring: *Verordnung über die Errichtung einer Reichsstiftung für deutsche Ostforschung*. Vom 3. März 1941. „Reichsgesetzblatt” 1941. Th. I s. 116.

VI. BIBLIOTEKA KÓRNICKA PAN W LATACH 1953 - 1978

(oprac. D. Zagartowska)

W roku 1953 Bibliotekę Kórnicką przejęła Polska Akademia Nauk. 1 kwietnia 1955 r. dyrektorem został doc. Stefan Weyman (do 1 VI 1975) 1 marca 1976 r. doc. Marcelli Kosman.

Przejęcie przez PAN sprawiło, że Biblioteka wyszła z okresu stagnacji. Zbiory kórnickie wzrosły o ok. 150⁰%. Do najważniejszych należą nabytki rękopiśmienne, m.in. kolekcje pamiątek działaczy politycznych i społecznych, pamiątki z emigracji polskiej w Niemczech, spuścizny literackie, np. Kazimierzy Iłakowiczówny, Romana Brandstaettera. Dział starych druków wzbogacił się z ok. 21 tys. woluminów w 1953 r. do ok. 29 tys. woluminów w 1977 r., przy czym zakupywano głównie polonica. Na szczególną uwagę zasługują dary przede wszystkim nowych druków, które Biblioteka Kórnicka otrzymała w latach 1972 i 1976 ze Stacji Naukowej PAN w Rzymie i Paryżu.

Część zbiorów, głównie rękopisy, objęta została opracowaniem naukowym w postaci katalogów. Kontynuując działalność wydawniczą opublikowano w latach 1953 - 1977 ogółem 13 pozycji w 27 woluminach i 748 arkuszach wydawniczych. Były to głównie wydawnictwa źródłowe: *Acta Tomiciana* i *Lites ac res gestae* oraz „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” (Z. 5 - 13).

Biblioteka Kórnicka jest biblioteką prezencyjną, jej zbiory udostępnia się w czytelnich: w Kórniku i od 1957 r. w Pałacu Działyńskich w Poznaniu. Obecnie rocznie udostępnia się ok. 18 000 wol., w tym ok. 4000 starych druków i 2000 rękopisów.

Gabloty: 1 — Nabytki z lat 1953 - 1978. 2 — Publikowane katalogi i inwentarze. 3 — Wydawnictwa Biblioteki Kórnickiej. 4 — Biblioteka warsztatem pracy naukowej. 5 — O Bibliotece — jej bibliotekarze.

W sekwencji poświęconej Bibliotece w latach 1953 - 1978 pokazano: 2 rękopisy, 49 druków zwartych i czasopism, 1 grafikę, 1 fotografię, 2 plany i rysunki, 2 varia.

Temat gabloty „Biblioteka warsztatem pracy naukowej” zilustrowany był: mapką wypożyczeń międzybibliotecznych i mapką świata z zaznaczonymi punktami wymiany wydawnictw kórnickich. Pokazano również przykłady wykorzystywania tekstów kórnickich do prac wydawniczych: A. Jarzębski: *Gościniec albo krótkie opisanie Warszawy*. Warszawa 1643. Reprodukacja tego starodruku z unikatowego egzemplarza kórnickiego ukazała się w 1974 r.

VII. MALARSTWO

(oprac. B. Dolczewska)

a) Portrety rodzinne (16). Najstarszym wśród eksponowanych portretów był obraz: Paweł Działyński, starosta inowrocławski (zm. 1649), malarz polski, poł. XVII w., ol. blacha, 45×40 cm, nr inw. MK 3264. Portrety Tytusa i Jana Działyńskich, ustawione centralnie na osi holu, były autorstwa Leona Kaplińskiego (1826 - 1873): Tytus Działyński, poł. XIX w., sygn. ol., pł., 60,5×50 cm, nr inw. MK 3294; Jan Działyński, 1864, sygn., ol., pł., 147×101 cm, nr MNP Mp 70.

b) Portrety historyczne (13). M. in.: August II Sas Mocny (1670 - 1733), król polski, Louis de Silvestre (1675 - 1760). I poł. XVIII w., ol., pł., 245×157 cm, nr inw. MK 3367; August III Sas (1696 - 1763), król polski, Louis de Silvestre (1675 - 1760) I poł. XVIII w., ol., pł., 245×157 cm, nr inw. MK 3368; Stefan Czarnecki (1599 - 1665), hetman polny koronny, Jan Bogumił Plerch (1732 - 1817), 1799, sygn., ol., pł., 73×59,5 cm, nr inw. MK 3286.

VIII. PLANY ZAMKU KÓRNICKEGO (10)

(oprac. B. Dolczewska)

W tej części ekspozycji pokazano widoki i plany zamku kórnickiego przed przebudową dziewiętnastowieczną, plany przebudowy i widok po przebudowie: zamek przed przebudową, XIX wiek, elewacja północna, *Ansicht des Schlosses zu Kurnik von der Stadt*, Abicht, tusz, akw., 28×35,3 cm, plany I, 1; plan parteru zamku przed przebudową XIX w., *Grundriss der ersten Etage des Schlosses zu Kurnik*, sygn. Abicht, tusz, akw., 50×50 cm, plany I, 7; projekt fasady południowej, H. Marconi, rys. ol., 30×42 cm, plany I, 10; szkic planu parteru, H. Marconi, tusz, 40×44 cm, plany I, 12; projekt fasady północnej, A. Corazzi, rys., ol., 33×42,2 cm, plany I, 14; widok zamku od strony jeziora po przebudowie XIX w., litografia według rysunku Napoleona Ordy. (*Album widoków przedstawiających miejsca historyczne Księstwa Poznańskiego i Prus Zachodnich*. Pińsk 1880).

KOLEKCJE KÓRNICKE

Ekspozycja w dwóch salach (144 m² i 81 m²) poświęcona była najwartościowszym kolekcjom kórnickim: zbiorom starych druków, rękopisów, obiektom muzealnym. Z magazynów i skarbca kórnickiego wybrano eksponaty ilustrujące następujące tematy: skarby literatury polskiej, najstarsze druki zachowane w Bibliotece Kórnickiej, dyplomy i listy królów polskich XII-XVIII w., piękna książka w zbiorach Biblioteki, starożytności polskie Działyńskich. Centralnym akcentem pierwszej sali były dwie gabloty zawierające rękopis III części *Dziadów* Adama Mickiewicza oraz dwie miniatury Stanisława Samostrzelnika do *Liber geneeseos familiae Schidloviciae*. Ekspozycję w tej sali uzupełniały dwie XVII-wieczne zbroje polskie.

W drugiej sali pokazano reprezentatywne obiekty zbioru muzealnego, przede wszystkim wyroby złotnicze, numizmaty i porcelanę. Większość z nich pokazana została po raz pierwszy. Należały tu m.in. srebra rodzinne odziedziczone przez Tytusa Działyńskiego, przedmioty nabyte przez Działyńskich, a wśród nich najcenniejszy zakup wyrobów złotniczych z kościoła w Kościanie (jedyne zachowane tego rodzaju w Polsce ampułki wykonane w Norymberdze w XV wieku, kielich gotycki). W gablocie z wyrobami porcelanowymi zwracały uwagę miśnieńskie figurki szlachciców w strojach polskich. Na ścianach zawieszono rysunki i grafiki upamiętniające zwycięstwo pod Wiedniem oraz dzieło Cypriana Norwida *Msza polowa*. Po bokach zawieszono dwie mapy Polski z XVII i XVIII wieku.

I. SKARBY LITERATURY POLSKIEJ
(oprac. A. Mężyński)

Biblioteka Kórnicka gromadzi i przechowuje rękopiśmienne i drukowane utwory literackie od czasów średniowiecznych do chwili obecnej. Na wystawie pokazano dzieła pisarzy polskiego Odrodzenia, zarówno tych najwybitniejszych — jak Jan Kochanowski czy Mikołaj Rej, jak i mniej znanych — jak Erazm Otwinowski czy Bartłomiej Paprocki. Wszystkie prezentowane egzemplarze stanowią unikaty XVI-wiecznych polskich oficyn wydawniczych. Częstokroć, jak na przykład w przypadku *Historji o chwalebnyim Zmartwychwstaniu Pańskim* Mikołaja Wilkowieckiego, zachowane egzemplarze są jedynymi znanymi tekstami utworów. Pokazano również autografy i pierwodruki najwybitniejszych utworów poetów polskiego Romantyzmu. W Bibliotece Kórnickiej, powstałej na początku XIX wieku, pieczętowanie gromadzono rękopisy i wydania przedstawicieli literatury tej epoki, dzięki czemu zbiory kórnickie stanowią podstawowy warsztat badawczy dla historyków literatury okresu Romantyzmu.

W sekwencji poświęconej literaturze polskiej pokazano 5 rękopisów i 7 druków. Wśród XVI wiecznych unikatów znajdowały się m.in. następujące utwory: M. Rej: *Żywot Józefa z pokolenia żydowskiego*... Kraków 1545. Druk: wdowa po Unglerze (Cim, 0,54); Mikołaj z Wilkowiecka: *Historia o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*... Kraków ok. 1580 (Cim. 0.4961); J. Kochanowski: *Szachy*. Kraków ok. 1562. Druk: M. Wirzbięta (Cim. 0,2580); J. Rybiński: *Gęśli różnorymnych księga I*. Toruń 1593. Druk: A. Cotenius (Cim. Qu 2475).

W gablotach poświęconych literaturze epoki Romantyzmu pokazano rękopisy utworów literackich, listy, pierwodruki wydań utworów Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego i Cypriana Norwida: A. Mickiewicz: *Dziady*. Cz. III. Autograf ofiarowany przez poetę Klaudynie z Działyńskich Potockiej (rkps 1608); list A. Mickiewicza do Stefana Garczyńskiego, w którym opisuje on ciężko choremu na gruźlicę przyjacielowi postęp prac nad wydaniem jego *Poezji* 6 maja 1833 (rkps 1610); wizytówka A. Mickiewicza (rkps 1610 nr 4); J. Słowacki: Fragmenty poematu *Beniowski*, wiersze *Hymn o zachodzie słońca* i *Na sprowadzenie prochów Napoleona* (rkps 1643); C. K. Norwid: listy do Leonarda Niedźwieckiego z 31 lipca i 12 sierpnia 1882 roku (rkps 2407 k. 128 i 130).

II. NAJSTARSZE DRUKI BIBLIOTEKI KÓRNICKEJ

(oprac. Z. Nowak)

Cenny zbiór starych druków Biblioteki Kórnickiej liczy ok. 29 tys. woluminów. Przedstawione na wystawie druki, głównie inkunabuły, ilustrują w skrótowy sposób ukształtowanie się formy książki nowożytnej.

a) Najstarsze druki ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej (7).

W tej części ekspozycji pokazano m.in.: *Ars moriendi*. B.m.r., XV w. Jeden z dwóch ksylografów przechowywanych w Polsce. Obraz i tekst wyrżnięte na oddzielnych płytkach i odbite osobno — obraz na jednej, tekst na drugiej karcie (Inc. F. 167); Tomasz z Akwinu: *Summa de articulis fidei et ecclesiae sacramentis*. Moguncja, ok. 1460. Typ. Catholiconis — J. Gutenberg. Najstarszy druk Biblioteki Kórnickiej, wytwór warsztatu Gutenberga. (Inc. Qu. 58); Hartman Schedel: *Liber chronicarum*. Norymberga 1493. Druk: Antoni Koberger. Ta kronika świata, oprócz mnóstwa wiadomości historycznych, biograficznych, geograficznych i obyczajowych, zawiera 1809 drzeworytów Michała Wohlgemutha i Wilhelma Pleydenwurffa. Jest najbardziej znanym drukiem świeckim XV w. (Inc. F. 194).

b) Najstarsze drukowane polonica Biblioteki Kórnickiej (8).

W tej części ekspozycji pokazano m.in.: Joannes de Turrecremata: *Expositio super toto Psalterio*. Kraków ok. 1475. Druk: Kasper Straube. Jeden z czterech druków pierwszego typografa działającego na terenie

Polski, Kaspra Straubego. W kolofonie podane miejsce druku: Cracis impressa (Inc. F. 153); Jan Łaski: *Commune Poloniae Regni privilegium*. Kraków 1506. Druk: Jan Haller. Jeden z nielicznych pergaminowych egzemplarzy zbioru praw Królestwa Polskiego, zestawionego przez kanclerza Jana Łaskiego, w układzie chronologicznym, z cennym drzeworytem ilustrującym obrady senatu. Dzieło to zawiera również pierwodruk hymnu *Bogurodzica* (Cim. F. 4240); Stanisław Sarnicki: *Descriptio veteris ac novae Poloniae*. Kraków 1585. Druk: Aleksy Rodecki. W tym geograficznym opisie Polski znajduje się pierwsza drukowana informacja o Kórniku i zamku kórnickim (Cim. F. 4017).

III. DYPLOMY I LISTY KRÓLÓW POLSKICH XIII - XVIII W.

(oprac. S. Potocki)

W kórnickich zbiorach rękopisów wśród wielu cennych źródeł do badań historii Polski feudalnej zachowały się również pergaminowe dyplomy, dokumenty papierowe i listy królów polskich, będące ozdobą tej kolekcji.

Na wystawie pokazano 20 dyplomów, pieczęci, listów z pieczęciami następujących królów: Przemysł II (Dypl. 8), Kazimierz Wielki (Dypl. 19), Władysław Jagiełło (Nsgn), Jan Olbracht (Dypl. 43), Aleksander Jagiełłończyk (rkps 1535), Zygmunt Stary (rkps 1535), królowa Bona, żona Zygmunta Starego (Nsgn), Zygmunt August (rkps 1536), Zygmunt August (Dypl. 66), Stefan Batory (rkps 277 k. 26), Stefan Batory (Dypl. 73), Zygmunt III Waza (rkps 290 k. 84), Władysław IV Waza (rkps 2649, Dypl. 99), Jan Kazimierz (Dypl. 102), Jan III Sobieski (rkps 2649 k. 61, Dypl. 114), Stanisław August Poniatowski (rkps 1599).

IV. PIĘKNA KSIĄŻKA W ZBIORACH BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ

(oprac. I. Horbowy)

a) Oprawa (11 egzemplarzy)

Jako przykłady wartościowych opraw pokazano m.in. następujące rękopisy i stare druki ze zbiorów kórnickich. Kazania niedzielne z lat 1463 - 1464. Oprawa gotycka. Deski obciągnięte żółtą świńską skórą. Na przedniej okładzinie cztery ozdobne guzy narożne z gotyckim napisem „Sancta Maria”, w środku zwierciadła superekslibris Stanisława Augusta (rkps 55); Lauda wielkopolskie... XVII/XVIII w. Oprawa z biblioteki Augusta Działyńskiego. Na środku przedniej i tylnej okładziny wytłaczany i połączany herb Ogończyk, wokół niego inicjały: A. C. in K. et D.D.P.C. (Augustus Comes in Kościelec et Działyń Działyński Palatinus Calisiensis) (rkps 829); Antonius Bonfinius: *Rerum Ungaricarum decades tres*... Basilea 1543. Oprawa renesansowa 1549 z biblioteki królewskiej Zygmunta Augusta. Deski obciągnięte brązową skórą ciełącą. W środku zwierciadła wytłoczony połączany superekslibris herbowy Zygmunta Augusta (Cim. F. 4197); Biblia. Stary Testament. B.m. 1680.

Srebrna oprawa trybowana, ażurowa ze złoconiami, z 2 poł. XVII w. (sygn. 13744).

b) Ilustracja (8 egz.)

Jako przykłady ksiąg szczególnie pięknie zdobionych pokazano m. in.: *Corpus iuris civilis. Digestum vetus cum glossis*, ok. 1300 r. Miniaturki piórkami i akwarelami komentują kolejne sytuacje prawne zawarte w tekście (rkps 824); Wergiliusz: *Eneida*. Łac. XV w. Pismo humanistyczne, antykwa. Tytuł wypisany złotą majuskułą. Rękopis zdobiony na sposób florencki bardzo bogato (rkps 626); *Heures à l'usage de Rome* ... Paris, ok. 1516. Tekst druku godzinek maryjnych ujęty w złotą ramkę, bordiura z motywami roślinnymi. Kolorowe lub złocone inicjały rozpoczynają każde zdanie tekstu (sygn. 2606); Giovanni Boccaccio: *Il Decamerone*. Londres 1757. Miedzioryty Gravelota, najwybitniejszego ilustratora książek XVIII w., wyróżniające się kunsztem i elegancją (sygn. 237014/1).

V. OBIEKTY MUZEALNE, GRAFIKA, MAPY
(oprac. B. Dolczewska)

a) Grafika (3), m. in.: *Msza święta dla Polaków w Turcji*. C. K. Norwid, 1851, rys. oł. i kredką, 38,2×46,7 cm, nr inw. DO II 32.

b) Militaria (8), m. in.: zbroja skompletowana z napierśnika, naramienników, szyszaka i zbroi kółkowej, Polska, 2 poł. XVII w., żelazo kute, mosiądz, odlew, nr inw. MK 2265, MK 2252; Medal Virtuti Militari nadany Ignacemu Działyńskiemu, 1792, złoto, odlew cyzelowany, 4,2×3,4 cm, nr inw. MK 2571.

c) Złotnictwo (45). Część wyrobów złotniczych w zbiorach kórnickich stanowią przedmioty pochodzące z XIX-wiecznych wykopalisk. Należą do nich m. in.: skuwka (para) z wyobrażeniem św. Katarzyny Aleksandryjskiej i napisem „dobek” z tzw. grobu Dobka pod Miłosławiem, pozyskane przez Tytusa Działyńskiego przed 1858 r., 2 poł. XV w., srebro grawerowane, wys. 5,8 cm, szer. 6,5 cm, nr inw. MK 2877; łyżka z literami DO z grobu Dobka, XV w., srebro trybowane, odlewane, dł. 17,7 cm, nr inw. MK 3877.

Z wyrobów złotniczych zakupionych w kościele w Kościanie w 1861 r. pochodzą m. in.: para dzbanów-ampulek, Norymberga, 4 ćwierć XV w., srebro pozłacane, trybowane, odlew cyzelowany, wys. 19,4 cm, 20 cm, szer. stopy 8 cm, nr inw. MK 3889, 3890; kielich mszalny, pocz. XVI w., srebro częściowo złocone, trybowane grawerowane, odlew cyzelowany, azur aplikowany, wys. 23,3 cm, śr. stopy 16,8 cm, nr inw. MK 3887; łyżki z apostołami — 3 sztuki z 10 zachowanych, pierwotnie własność kolegium mansonarzy w Kościanie. wyrób polski, koniec XVI w., srebro odlewane, cyzelowane, dł. 21 cm, nr inw. MK 3866, 3867, 3868.

Do sreber, które odziedziczył T. Działyński po przodkach, należały

m. in.: kufel, wniesiony w posagu przez Magdalenę Leszczyńską, żonę Pawła Działyńskiego w 1687 r., Lucas Neisser (czynny 1615-1657), Augsburg, ok. poł. XVII w., sygn.: 1. punca złotnika LN, 2. punca miejska Augsburga, srebro częściowo złożone, trybowane, odlew cyzelowany, wys. 17,2 cm, śr. stopy 12,4 cm, nr inw. MK 3817; kubek ze sreber rodzinnych, Samuel Wolfgang (czynny 1693-1737), Augsburg, ok. 1700, sygn.: 1. punca złotnika SW, 2. punca miejska Augsburga, srebro częściowo złożone, trybowane, grawerowane, odlew cyzelowany, wys. 17,5 cm, śr. wylewu 8,8 cm, nr inw. MK 3826; tabakierka Ignacego Działyńskiego, złotnik niezidentyfikowany PAM, Paryż 1795-1797, sygn.: 1. punca złotnika PAM, 2. punca probiercza Paryża za lata 1795-1797, 3. punca paryskiego cechu złotników; złoto lane, sztancowane, cyzelowane, emalia, mozaika z kamieni, wys. 2 cm, szer. 8,2 cm, gł. 5,6 cm, nr inw. MK 3957.

Obiekty muzealne uzupełniały: d) porcelana (12), e) szkło (1), f) tkaniny (3), g) metale (4), h) varia. Tu m. in.: laska marszałkowska z monogramem LR i Pogonią, według tradycji należała do ks. Adama Czartoryskiego, Polska, XVIII w., drewno, blacha mosiężna, odlew cyzelowany, dł. 148 cm, nr inw. MK 4113; berło tzw. Stanisława Leszczyńskiego z herbami Polski, Litwy i Weniawą, nabyte przez T. Działyńskiego być może od Karola Bayera po 1856 r., XIX w., ząb narwala, kość słoniowa, rzeźbiona, toczona, dł. 96 cm, nr inw. MK 4106. i) Mapy (2).

